

KAROL MICHALSKI
Berchtesgaden. Niemcy

TRANSCENDOWANIE JAKO METODA FILOZOFII W MYŚLENIU KARLA JASPERSA

Filozofia jest centralnym pojęciem teorii Karla Jaspersa (1883-1969). Jest ona w posiadaniu swoistej metody myślenia i poznania. Nauka jest, według niego, związana z przedmiotami. W przeciwieństwie do poznania przedmiotowego charakterystycznego dla nauki, filozofia zwraca się ku bytowi, który leży poza wszelką przedmiotowość. Nieprzedmiotowy charakter bytu odpowiada metodzie filozofii, którą jest, w rozumieniu Jaspersa, transcendowanie.

Występują różne sposoby transcendowania. Co może na rozumie pod tym pojęciem? Transcendowanie różnicowo znaczy tyle, co „przechodzenie na tamtą stronę” lub „przekraczanie czegoś”. Co podlega transcendowaniu? Filozofia i nauka posługują się schematem poznawczym podmiot - przedmiot. Rzeczywiście jest przedmiotem poznania podmiotowego. Trudno właściwie wyobrazić sobie inny sposób poznania. Taki sposób poznania nie jest w stanie dotrzeć do samego bytu, ponieważ poznaje zawsze tylko z punktu widzenia podmiotu przedmiotowy wycinek tego, co istnieje. Filozofia poszukująca różnicowej prawdy o bycie usiłuje przezwyciężyć podmiotowo-przedmiotowy schemat poznania. Do tego właściwie nie celu służy metoda transcendowania. Tym, co przede wszystkim powinno być transcendowane jest, według Jaspersa, poznawczy schemat podmiot-przedmiot-rozłam (*Subjekt-Objekt-Spaltung*), który jest podstawą wszelkiego poznania naukowego. „Właściwy” byt nie podlega temu ograniczonemu poznawczemu schematowi. Ale czy jest możliwe inne niż podmiotowo-przedmiotowe poznanie? Filozofia szuka takich sposobów poznania. Dlatego Jaspers sięga po pewną szczególnie formę transcendowania poznawczego, którą widział w nieukształtowanej jeszcze postaci u Sokratesa. Jest to forma niebezpośredniego powiadamiania (*indirekte Mitteilung*).

Pojęcie transcendowania i transcendencji występuje w rozmaitych znaczeniach. Przeważnie mówi się o transcendencji teoriopoznawczej jako o niezależności przedmiotów poznania od wiadomości. Przedmioty są po prostu transcendentne wobec wiadomości. Przedmiot poznania swoim uposażeniem przedmiotowym przekracza akt poznawczy wiadomości. Transcendowaniem w tym sensie określa się akt wiadomości, który przekracza pierwotne dane ujmowanego przedmiotu. Na przykład przy poznawaniu przedmiotów przestrzennych pierwotnie dana jest wiadomości, dzięki spostrzeżeniu wzrokowemu, tylko jedna strona przedmiotu. wiadomość przedmiotowa

mo e transcendowa to, co jest pierwotnie dane i domniemywa wn trze i tyln stron przedmiotu. Dzi ki transcendowaniu wiadomo mo e uj ten przedmiot nie jako płaski, lecz jako wielowymiarowy. Transcenduj ca wiadomo mo e uchwyci w jednym akcie poznawczym natur przedmiotu.

Obydwa rozumienia transcendowania i transcendencji nie oddaj tego, co Jaspers w istocie pojmuje pod tym poj ciem. Aby unikn nieporozumie i zachowa poj cie transcendowania dla czego innego ni oznaczenie tego rodzaju transcendencji, Jaspers posługuje si poj ciem transsubiektywno ci. W tym znaczeniu to, co jest transcendowane jest transsubiektywne. Sam natomiast operacj transcendowania okre la jako transsubiektywizowanie. Istotne transcendowanie jest dla Jaspersa czym całkiem innym. „Wła ciwym transcendowaniem nazywa si : wychodzenie poza to, co przedmiotowe (*Gegenständliche*) w to, co nieprzedmiotowe (*Ungegenständliche*)”.

Transcendowanie jest pewn specyficzn ludzk mo liwo ci : jest ono aktem wolno ci. Mog transcendowa , ale mog tak e transcendowania zaniecha . wiatowy byt ludzki (*Dasein*) nie ma nic wspólnego z transcendowaniem. Tylko ludzka egzystencja (*Existenz*) obdarzona jest zdolno ci do transcendowania. Lecz równie ludzka egzystencja, która jest mo liw ludzk egzystencj (*mögliche Existenz*) nie musi, ale mo e transcendowa . Mog y jakby nie było mierci. Mog całkowicie zadowolili si wiatem przedmiotów. Jaspers pisze: „To, e wiat nie ma w sobie zaczepienia, lecz jako taki zmierza ci gle do upadku, mo e by jedynie pokazane, ale nie udowodnione. Tak samo jak dla jednego jest ten aspekt sam przez si zrozumiały i codziennie aktualny, tak dla drugiego twierdzenie to jest tak pozbawione sensu, e przy tych słowach wła ciwie nie jest w stanie pomy le czego sensownego. Transcendowanie bierze si z zaniepokojenia przemijaniem wiatowego bytu ludzkiego (*Dasein*), niepokoju, którego bez transcendowania nie mo na rozwi za ”²².

Filozofia jest takim transcendowaniem. Gdzie brakuje filozoficznego transcendowania, tam panuje albo immanentne i szczegółowe poznanie wiatowych przedmiotów przez nauki, albo intelektualna gra. Filozofia nie chce tylko poznawczo wykracza transcendowaniem poza wiatowe przedmioty, lecz równie w odpowiedni sposób wypowiada to, co poznaje. Filozofowanie zdolne do wypowiedzania si nie potrafi nigdy adekwatnie wyrazi poznania transcenduj cego. Tutaj wyst puje ci gle mo liwo nieporozumienia, poniewa wyra enie tego, co mo e by uzyskane w poznaniu, jest w ka dym momencie przedmiotowe. Forma niebezpo redniego powiada-

¹ K. Jaspers: *Philosophie*, Bd. I, *Philosophische Weltorientierung*. München 1991, s. 38.

² Tam e, s. 40.

miania (indirekte Mitteilung) jest dla Jaspersa usiłowaniem pozaprzedmiotowego poznania i wyrażenia tego, co jest poznawczo transcendowane.

Poznawczy schemat podmiot-przedmiot-rozłam jest medium, poprzez które w sposób konieczny wyraża się to, co istnieje. „Nie potrafimy postąpić poza relacją podmiot - przedmiot”³. Lecz „właściwy” byt leży poza możliwościami poznawczymi tego schematu. Dlatego nie może stać się dla nas przedmiotem poznania. Poznanie przedmiotowe zdobywa wiedzę o przedmiotach i posiada wiedzę o przedmiotach. Natomiast poznanie transcendujące, w przeciwieństwie do poznania przedmiotowego, usiłuje w ruchu myślowym zbliżyć się do „właściwego” bytu i zaledwie poznawczo go dotknąć. Transcendowanie, które rzekomo dochodzi do „przedmiotu, który jest po tamtej stronie”, aby go wziąć w posiadanie, jest „fałszywym transcendowaniem”⁴.

Filozofia jest - w opozycji do nauki - myśleniem bez specyficznego przedmiotu. Filozofia jest jednak e myśleniem, które bez przedmiotu nie może się dokonać. W jakim sensie filozofia ma związek z przedmiotem? „To, co jest określonym przedmiotem - pisze Jaspers - jest tym przedmiotem określonej nauki. Gdybym jednak wymieniał jako przedmiot filozofii całość, świat, byt (*Sein*), to słowa te nie odpowiadają, jak pokazuje krytyka filozoficzna, adnemu przedmiotowi. Metody filozoficzne są metodami transcendowania poza to, co przedmiotowe. Filozofowanie jest transcendowaniem. To jednak odbywa się, jako że nasze myślenie ciągłe związane jest z przedmiotami, w takich przedmiotach, które w procesie ruchu myślowego ulegają zniesieniu”⁵. Myślenie o tym związane jest z przedmiotami, o ile posługuje się pojęciami. Myślenie pojęciowe jest w gruncie rzeczy myśleniem przedmiotowym. Natomiast ruch myślowy filozoficznego transcendowania, znosząc przedmioty, uwalnia się od pojęciowania. Myślenie niepojęciowe jest ruchem transcendującym myślowym, która potrafi do wiadczy pozaprzedmiotowy byt.

Poznanie naukowe jest określone nie tylko przez przedmiotowość, lecz również przez ogólną obowiązywalność. To znaczy, że ogólne prawa naukowe powszechnie dotyczą poszczególnych przypadków. Filozofia wypowiada się tak i w sposób konieczny w ogólnych formach. „Ogólność wyrazu filozoficznego nie jest rozumiana, jeżeli jest rozumiana jako ogólnie. Jest ona każdemu dorazowo przyswajana i tłumaczona egzystencjalnie i historycznie przez jednostkę. Nic nie dokonuje się dwa razy identycznie”⁶. Ogólne formy filozoficzne różnią się od ogólnej obowiązywalności naukowej. Fakty naukowe rozumiane są zawsze tak samo w świetle niezmiennych ogólnych praw

³ Tamże.

⁴ Tamże, s. 41.

⁵ K. Jaspers: *Rechenschaft und Ausblick. Reden und Aufsätze*. München 1958, s. 253-254.

⁶ K. Jaspers: *Nachlaß zur Philosophischen Logik*, hrsg. von H. Saner/M. Hänggi. München 1991, s. 359.

naukowych. Ogólne pojęcia filozoficzne wymagają za coraz to nowego rozumienia, ponieważ nieustannie zmienia się egzystencja ludzka i historia. Z kolei wyjątkowe jednostkowe doświadczenia egzystencjalnych i historycznych przez ogólne formy filozoficzne domaga się indywidualnego rozumienia każdego z tych doświadczeń. W tym wykraczaniu poza niezmienną i jednolitą ogólnych praw filozoficznych wyraża się filozoficzne transcendowanie.

Dla Jaspersa transcendowanie jest jedynym i jedynym metodą filozoficzną. Wyróżnia on trzy sposoby transcendowania. „W zorientowaniu na świat (*Weltorientierung*) dochodzi poprzez przekonywanie do transcendowania do wiadomości powzięcia bytu ludzkiego (*Dasein*) ze zjawiskiem (...). Na tej podstawie w rozjaśnianiu egzystencji (*Existenzerhellung*) transcendujemy co u wiadomościach sobie, czym ja sam właściwie jestem i mogłoby (...). Z obydwu założeń wyraża się w metafizyce transcendowanie ku Transcendencji. Przeprowadzam te toki myślowe, przez które sam byt (*Sein*) staje się dla mnie aktualny”⁷. Transcendowanie zwraca się w trzech kierunkach: ku światu i światowemu myślowi ludzkiemu, ku ludzkiej egzystencji i ku Transcendencji. Cel transcendowania zawsze jest ten sam: doświadczenie myślowe „właściwego” bytu. Tak więc w transcendowaniu chodzi o uobecnienie „właściwego” bytu świata i światowego bytu ludzkiego, bytu ludzkiej egzystencji i bytu Transcendencji.

Transcendowanie w filozoficznym zorientowaniu na świat (*Weltorientierung*), które prowadzi ostatecznie do granic świata, można nazwać Ernstem Mayerem określić jako „transcendowanie negatywne”⁸. Jaspers pisze: „Gdzie nieustannie w przedmiotowo poznających metodach został obrany punkt widzenia, zostało pojęte zagadnienie, ogarnięte całością, tam można wkroczyć na drogę, poszukując granicy, na której (drodze - K. M.) nie będzie już obowiązywał punkt widzenia, którego przedmiotowy sens wygasa. Można pokazać, że na tym pozostałym punkcie widzenia jest nie do przyjęcia. Można pokazać, że ten punkt widzenia wraz z tym, co z niego jest widziane, sam siebie nie potrafi pojąć. To prowadzi w zorientowaniu na świat (*Weltorientierung*) na granice tego, co można wiedzieć”⁹. Oprócz transcendowania negatywnego, które dochodzi do granic tego, co można zrozumieć i wiedzieć o przedmiotach, występuje także transcendowanie pozytywne¹⁰.

W transcendowaniu negatywnym, które dokonuje się w wiecie przedmiotów, natrafiam na granice nauk. „Jednakże granice, które napotykam - pisze Jaspers - same w sobie nie powodują jeszcze transcendowania. Wstrząs -

⁷ K. Jaspers: *Rechenschaft...*, wyd. cyt., s. 427.

⁸ Por.: E. Mayer: *Dialektik des Nichtwissens*. Basel 1950, s. 151.

⁹ K. Jaspers: *Nachlaß...*, wyd. cyt., s. 368.

¹⁰ Por.: K. Jaspers: *Philosophie...*, wyd. cyt., s. 277.

saj one moim wiatowym bytem ludzkim (*Dasein*), dotykaj mnie do gł bi, ale nie pozostawiaj niczego dla mojej wiadomo ci. Chodzi o to, by rozróżnia granice. Granice mogą istnieć jako chwilowe i są wtedy przekraczalne; są one podniet dla badacza, ale nie dostarczają żadnego bodźca filozoficznego. Albo te granice są zasadnicze; przy nich kończą się badania, ale otwiera się możliwość transcendowania filozoficznego¹¹. Badanie naukowe może penetrować wiat przedmiotowy i cięgle przesuwają granice dzieląc to, co poznane od tego, co jeszcze poznane nie jest. Porusza się w obrębie pewnych potencjalnie przekraczalnych granic. Może nie uwiadomić sobie ostatecznych granic wiata przedmiotowego. Może nie uwiadomić sobie granic możliwości eksplorowania wiata przedmiotowego. Dopiero uprzytomnienie sobie „zasadniczych”, czyli ostatecznych granic daje pojęcie o kresie możliwości naukowej penetracji wiata przedmiotowego i otwiera możliwość pozytywnego transcendowania poza granice przedmiotowo ci.

Przez transcendowanie w rozjaśnianiu ludzkiej egzystencji (*Existenzerhellung*) przekraczam myślowo naukowo badając empiryczne ją. Transcendowanie rozjaśniające ludzką egzystencję przekracza wiadomo zadowolając się przedmiotami wiatowego bytu ludzkiego (*Dasein*) w stronę ludzkiej egzystencji (*Existenz*). Ludzka egzystencja nie jest żadnym przedmiotem. Porusza się wprawdzie w ród przedmiotów, ale nie jest z nimi identyczna. Filozoficzne transcendowanie może rozjaśnić, czyli uwiadomić sobie ludzką egzystencję. Filozofia nie może uzyskać wiedzy o ludzkiej egzystencji w sposób, w jaki poznaje się przedmioty. Filozofia musi szukać innej, po redniej drogi wiodącej do poznania ludzkiej egzystencji. Do tego celu służy metoda transcendowania.

Słowa, które opisują w sposób po redni egzystencję, nie mogą być pojęciami, ponieważ nie dotyczą bytu przedmiotowego. Jaspers nazywa te słowa „znakami” (*Signa*)¹². Znaki filozoficzne nie są twórcami tak zwanej „wiadomości w ogóle” (*Bewußtsein überhaupt*), dla której pozostają niezrozumiałe. Znaki są zrozumiałe tylko przez ludzką egzystencję, chociaż muszą się tak e jako wyrazić w „wiadomości w ogóle”. Filozoficzne transcendowanie przekracza myślenie pojęciowe w stronę myślenia znakowego, które umożliwia nam poznanie ludzkiej egzystencji.

Ostatni sposób transcendowania, odbywający się na obszarze metafizyki, zwraca się w stronę Transcendencji. wiatowy byt ludzki - zanurzony w przedmiotach - nie jest w stanie wytworzyć żadnego odniesienia do Transcendencji. Tylko ludzka egzystencja może wejść w relację z Transcen-

¹¹ Tam e, s. 45.

¹² Tam e, s. 47.

dencj , mo e filozoficznie ku niej transcendowa .. „Przedmiotowo , w której jawi si Transcendencja, jest nie tylko dla ludzkiej egzystencji (*Existenz*) transparentna i jednocze nie nika jako przedmiotowo . Nie istnieje ona dla wiadomo ci teoretycznej, dla której te przedmioty s nieprzejrzyste i s niczym jako przedmioty”¹³. Transcendowanie zwrócone w stron Transcendencji ró ni si istotnie od dwóch pozostałych sposobów transcendowania. To, co jest transcendowane przez wiatowy byt ludzki w zorientowaniu na wiat i ludzka egzystencja, daje si , dzi ki transcendowaniu, u wiadomi i wiadomo ciowo uobecni . W odró nieniu od nich Transcendencja, chocia przez szczególn przedmiotowo mo e jawi si , to jednak jest absolutnie transcendentna dla transcenduj cej ludzkiej egzystencji.

Transcendowanie filozoficzne jest w rozumieniu Jaspersa szczególn form poznania. Ju w *Psychologie der Weltanschauungen*, pierwszym swoim wielkim dziele, zapowiada Jaspers problem poznawczego transcendowania jako niebezpo redniego powiadamiania (*indirekte Mitteilung*), kiedy mówi o „prorokach niebezpo redniego powiadamiania” jako trzeciej grupie profetycznych nauczycieli, obok „nauczycieli okrelonych zasad” i nauczycieli totalno ci ycia”¹⁴. „Nauczyciele zasad” usiuj okre li reguły prowadzenia ycia i dziaania w yciu, oparte na podstawowych twierdzeniach. Mo na do nich zaliczy staro ytnych epikurejczyków i stoików. „Nauczyciele totalno ci” przydzielaj wszystkiemu swoje stałe miejsce w niewzruszonej racjonalnej budowli. Nale do nich Arystoteles, w. Tomasz i Hegel. „Prorocy niebezpo redniego powiadamiania” w całkiem inny sposób „nauczaj ”. Nie chc poucza , ani udziela wiedzy w opakowaniu. Oni pragn tylko pobudza , kierowa uwag , niepokoi . Nie maj adnego zamiaru, aby tworzy zasady yciowe i mylowe. Nie maj na celu przekazywania czego „pozytywnego”. „Prorocy niebezpo redniego powiadamiania”, w przeciwie stwie do „nauczycieli zasad” i nauczycieli totalno ci”, nie formuuj ogólnych zasad dla ogólu, ale zwracaj si do ka dego indywidualnie. Filozofowie niebezpo redniego powiadamiania „apeluj do ycia, które jest w drugim, któremu (...) pomagaj w dojrzewaniu, ale nie chc udziela adnej imperatywnej nauki. Odpychaj , kiedy nabo nie chce si wst pi w podda stwo, kochaj wolno w drugim”¹⁵. W Sokratesie, Kancie, Kierkegaardzie, Nietzsche widzi Jaspers takich filozofów niebezpo redniego powiadamiania¹⁶.

Filozofia, która powiadamia, mo e posiada tylko apelacyjny charakter. To znaczy, e musi to, co wydaje si ustalone i utrwalone, nieustannie uchyla

¹³ Tam e, s. 49.

¹⁴ Por.: K. Jaspers: *Psychologie der Weltanschauungen*. München 1985, s. 376-379.

¹⁵ Tam e, s. 377.

¹⁶ Por.: K. Jaspers: *Vernunft und Existenz*. Fünf Vorlesungen. München 1987, s. 14.

i znosi. Musi apelować do ludzkiej egzystencji i cięgie przywoływać Transcendencję. Filozofia powiadamiająca artykułuje wezwanie do przemiany.

Niebezpiecznie powiadamianie nie zamierza niczego wiadomie przemilczać. Nie zasłania się maską, za którą ukrywa swój wiedzę. To byłoby oszustwem i manipulowaniem tym, co wie. „Niebezpiecznie powiadamianie - pisze Jaspers - znaczy, że przy najmocniejszym podjęciu do wyrażenia i wszelkim poszukiwaniu form i formuł adekwatne wyrażenie nie jest wystarczające i człowiek jest tego wiadom, oznacza nastawienie, że wszystko, co powiadamialne, co bezpiecznie, co wypowiedzialne, jest ostatecznie nieistotne, lecz jednocześnie nie po prostu jest nośnikiem tego, co istotne. Adekwatna nauka nie jest życiem i adekwatne głoszenie nauki nie jest przekazem o życiu”¹⁷. To, co jest bezpiecznie i pojęciowe, jest tylko nieistotnym medium powiadamiającym o czym innym, istotnym, co może być do wiadomości, czego samemu trzeba do wiadczyć. Jaspers porównuje to transcendującemu niebezpiecznie powiadamianie do przewodnika wspinaczki wysokogórskiej, który stał się niepotrzebny, kiedy wypełnił swoje zadanie”¹⁸.

Poznawcza forma niebezpiecznie powiadamiania nie jest nowa w filozofii. Już Sokratesa metoda „położenia myślowego”, tak zwana *Maieutika*, pozwala się przez tę formę poznawczą scharakteryzować. Sokrates, w prowadzeniu rozmowy, nie chce partnera o czym pouczyć lub czego nauczyć, ale usiłuje, poprzez umiejętne stawianie pytań, pomóc mu znaleźć rozwiązanie. Podobne do niebezpiecznie powiadamiania formy poznania można zobaczyć również u Fichtego, Martina Bubera i Ludwiga Wittgensteina¹⁹.

Niebezpiecznie powiadamianie polega na tym, aby zarówno sobie, jak i komu innemu stworzyć możliwość pozaprzeciwmiotowego do wiadczenia bytu. Podstawą tego do wiadczenia jest właściwa wiadomość obudzona dzięki filozoficznemu transcendowaniu. Jaspers pisze: „Wynik transcendowania nie jest rezultatem przedmiotowym, lecz postawą wiadomości. Podczas gdy w poznaniu przedmiotowym weryfikacja odbywa się przez mierzenie czegoś przedmiotowego czymś przedmiotowym, korelacja życia i myślenia w filozofowaniu ma taki skutek, że myślenia filozoficzne mają swoje specyficzne kryterium: prób życia z nimi, ich egzystencjalne wypróbowanie. Metody filozoficzne są drogami do rozjaśnienia i stworzenia absolutnej wiadomości”²⁰. wiadomość rozjaśnienia i stworzona przez filozoficzne transcendowanie nie jest tą wiadomością, która od Platona przez Augustyna, Descartes’a, Kanta a w fenomenologii Husserla - znalazła

¹⁷ K. Jaspers: *Psychologie...*, wyd. cyt., s. 378.

¹⁸ Por.: K. Jaspers: *Von der Wahrheit. Philosophische Logik*. München 1991, s. 28.

¹⁹ Por.: K. Salamun: *Karl Jaspers*. München 1985, s. 24.

²⁰ K. Jaspers: *Nachlaß...*, wyd. cyt., s. 366.

dopełnienie. wiadomo filozoficznego transcendowania nie jest wiadomo ci podmiotow , która rozja nia i widzi przedmioty. Jest ona wiadomo ci ludzkiej egzystencji, która rozja nia i widzi wi cej ni wiadomo podmiotowa. wiatło egzystencjalnej wiadomo ci słu y zarówno filozoficznemu my leniu, jak i egzystowaniu.

Obok przedstawionych form transcendowania filozoficznego Jaspers opisuje jeszcze inne formy transcendowania. Pierwsza jest egzystencjalnym transcendowaniem do siebie samego i zwi zana jest z do wiadczeniem sytuacji granicznych. Druga jest formalnym transcendowaniem w stron Transcendencji. Trzecia ł czy si z poznaniem wiedzy pierwotnej. Przy wyja nianiu tych trzech form transcendowania trzeba by jednocze nie przedstawi wyja niaj co zwi zane z nimi zagadnienia, a to ju wykracza poza ramy tej rozprawy.

Transcendowanie jako metoda, według ródłowego znaczenia, jest drog , któr trzeba przemierzy , aby wkroczy w rzeczywisto filozoficznego my lenia i do wiadczenia. Jaspersowskie rozumienie transcendowania daje nam nie tylko poj cie o specyfice metody filozoficznej, ale tak e poj cie o filozofii, istotnie ró nej od jakiegokolwiek przedmiotowego my lenia i poznania. Nie ma nic bardziej filozoficznego jak transcendowanie.

Zusammenfassung

Das grundsätzliche Ziel dieses Aufsatzes ist eine hermeneutische Darstellung des Jasperschen Begriffs des Transzendierens. Das Transzendieren ist für Jaspers die Grundmethode der philosophischen Erkenntnis. Das transzendieren bedeutet im allgemeinen das Überschreiten des Gegenständlichen zum Ungegenständlichen. Es tritt in drei Bereichen auf: in der philosophischen Weltorientierung, in der Existenzzerhellung und in der Metaphysik. Das Transzendieren als eine Erkenntnismethode, die im Gegensatz zur Subjekt - Objekt - Erkenntnis steht ist eine indirekte Mitteilung. Die indirekte Mitteilung schafft einen möglichen Raum für die Erscheinung des Seins im Denken.